

จากแม่บังเกิดเกล้าถึงแม่ธรณี

โดย

ระพี สาคริก

*****

ในที่สุด 72 ปี หรือที่เรียกกันว่า 6 รอบของชีวิตตัวเองก็มาถึงในวันที่ 4 ธันวาคม 2537 ผมใช้โอกาสสั้นทวนกลับไปพิจารณาถึงสิ่งซึ่งผ่านพ้นมาแล้วอีกครั้งหนึ่ง เพื่อค้นหาความจริงทำให้พบว่า ตัวเองได้มุ่งทำงานในสิ่งซึ่งมีความรักและสนใจอย่างมั่นคงมาตลอดชีวิต โดยไม่รู้สักวันไหวต่ออิทธิพลามิสต์ผ่านเข้ามาสู่วิถีชีวิตประจำวันในรูปต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องกันเป็นกระแส ซึ่งหากรู้สึกวันไหวจนทำให้ชีวิตหลุดจากรากฐานจริงแล้ว คงต้องสูญเสียโอกาสในการพัฒนาตนเองให้สูงยิ่งทันบนพื้นฐานความหมายของสิ่งที่เรียกกันว่า "คุณภาพชีวิตที่แท้จริง" ซึ่งธรรมชาติได้กำหนดไว้ให้หยั่งรู้อัจฉธรรมได้ทุกเรื่อง อันควรถือเป็นที่สุดแล้วสำหรับชีวิตหนึ่งซึ่งเกิดมาในโลก ดังคำกล่าวที่ว่า "มิเสียหัตถ์ที่ได้เกิดมาในโลกนี้ แม้มีโอกาสเพียงครั้งหนึ่ง แต่ก็ควรถือได้ว่าได้ทำหน้าที่อย่างถึงที่สุดแล้วสำหรับชีวิตนี้"

*****

ในช่วงแรก ๆ ขณะที่ชีวิตตนเองยังเป็นเด็ก จากพื้นฐานซึ่งชาคประสบการณ์ที่จะช่วยให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง จึงคิดค้นหาคำตอบไม่ได้ว่าสิ่งซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นเป็นเพราะเหตุใด แม้ว่าขณะนั้นหากใครจะให้ตอบอย่างดีก็คงตอบว่า "เพราะมันเป็นสิ่งซึ่งคนทั้งหลายจะทำ" และทำให้เข้าใจต่อไปอีกชั้นตอนหนึ่งว่า "หากได้กระทำแล้ว ตนเองก็จะรู้สึกสมปราณาอีกทั้งบังเกิดความสุขขึ้นจากรากฐานความรู้สึกเป็นธรรมชาติ" กับอีกด้านหนึ่งก็ไม่เคยคิดว่า "หากไม่ได้ทำ ถ้ามีเงินมีวัตถุมาก ๆ แล้วช่วยให้คนมีโอกาสเข้าถึงความสุขอย่างแท้จริงได้"

อนึ่ง หากสำรวจถึงนิสัยตัวเองจากสิ่งซึ่งเป็นมาแล้วตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การนำเอาความลำบากในด้านร่างกายเข้าไปแลกกับความสุขในด้านจิตใจซึ่งมักพบเห็นเป็นธรรมชาติมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเห็นได้ชัดในขณะที่เกิดปัญหาระหว่างตนกับเพื่อนมนุษย์ในทุกกรณี ซึ่งปรากฏออกมาจากการตัดสินใจตามปกติวิสัย

มาถึงบัดนี้ประสบการณ์ชีวิตได้ช่วยให้ค้นพบัจฉธรรมอย่างหนึ่งโดยที่เห็นว่า "สิ่งซึ่งคนได้ทุ่มเทปฏิบัติมาแล้วแทบทั้งชีวิต น่าจะถือว่าคือการทดแทนบุญคุณแผ่นดินอันเกิดให้ชัดเจนพอสมควรแก่เหตุและผล" เนื่องจากตัวเองเคยได้ยืนผู้ใหญ่ในอดีตสอนไว้ ให้เป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณสรรพชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ตน

ยิ่งกว่านั้นยังเห็นต่อไปอีกว่า หากใช่เป็นการตอบแทนซึ่งเน้นอยู่เพียงด้านที่เป็นบุคคลไม่ เพราะตัวบุคคลผู้สร้างพระคุณ เราคงแยกแยะได้ยากว่าใครมีความบริสุทธิ์ใจหรือมีการหวังผลส่วนตนแอบแฝงอยู่ด้วย แต่ก็หาใช่ว่าจะละการปฏิบัติตอบสนองจากแง่มุมดังกล่าวไปเสียเลยทีเดียว เนื่องจากแต่ละคนยังมีหน้าที่พึงต้องเรียนรู้จากทุก ๆ คนซึ่งตนได้รับโอกาสให้สัมผัสอย่างปฏิเสธมิได้ อย่างไรก็ตามโดยสมมติฐานและหลักการ ควรถือว่าพระคุณของพ่อแม่เป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่สืบสานกระแสมาอย่างเป็นธรรมชาติ

แต่ก็ควรมองถึงอีกด้านหนึ่งด้วยว่า "เป็นเพราะพ่อแม่ให้ความเมตตาที่เป็นของจริง ช่วยให้ตัวเองเกิดความซาบซึ้ง" แต่เมตตาดธรรมก็คือเป็นสิ่งซึ่งอยู่บนพื้นฐานที่อิสระเช่นเดียวกันกับธรรมะในเรื่องอื่น ๆ จึงสามารถเข้าไปปรากฏอยู่ในรากฐานบุคคลใดก็ได้หากเห็นที่ผู้เป็นพ่อแม่ของลูก ดังนั้นการตอบแทนบุญคุณจึงหาใช่เป็นเพียงมุงยัตินี้

ตัวบุคคลไม่ มีจนนั้นแล้วถ้าพ่อแม่คนไหนกระทำความชั่วลูกก็ย่อมรับกรรมเพราะรับกระแสดังกล่าวเอาไว้ ทำให้การสืบทอดเชื้อสาย ไม่อาจหลุดพ้นจากกระแสซึ่งมีกรรมเป็นเงื่อนไขขอกออกมาสู่สภาพให้เป็นความหวังได้อย่างชัดเจน

ชีวิตผู้เขียนมีทั้งพ่อและแม่อยู่ร่วมกันมาแต่เริ่มเกิด หากแต่พ่อทุ่มทั้งจิตใจและชีวิตให้กับงานรับใช้พระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด ดังนั้นแต่ละวันลูกจึงแทบไม่มีโอกาสได้พบหน้า อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่งแม้งานพ่อจะเติบโตขึ้นมาบนพื้นฐานในวังสมัยนั้น จนกระทั่งทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ แต่สิ่งซึ่งสะท้อนภาพความจริงให้ลูกเห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ**"ความเป็นตัวของตัวเอง"** โดยที่ไม่ขออะไรจากจากคนอื่นให้แก่ตัวเองอย่างเด็ดขาด ชีวิตจึงคงอยู่กับ เรือนแถวผาทำด้วยไม้ยางตีเกร็ด หลังคาสังกะสีหลังเล็ก ๆ มาตลอด

โดยเหตุที่มีการประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 ทำให้กรมตำรวจต้องถูกยุบ ผลจากเหตุการณ์ดังกล่าวก็ยิ่งพิสูจน์ให้เห็นชัด เพราะพ่อต้องถูกออกจากงานกลับมาอยู่บ้านโดยที่ไม่มีสมบัติอะไรเก็บไว้ให้ตนเองและครอบครัวทำให้รู้สึกเดือดร้อน ซึ่งลูกก็ได้เห็นกับตาถึงสภาพอ่อนแอของพ่อในช่วงเช้า ๆ อยู่หลายวัน อีกทั้งแม่ก็กล่าวห้ามไม่ให้ลูกเข้าไปรบกวนด้วย แต่แล้วในที่สุดเพื่อนรักคนหนึ่งก็มาชวนไปทำงานราชการในหน้าที่ซึ่งต้องการบุคคลผู้ซื่อสัตย์จริง ๆ ซึ่งในขณะนั้นผู้เขียนมีอายุได้ 10 ขวบพอดี

อนึ่ง จากภาพที่เห็นจากพ่อขณะนั้นซึ่งเข้าไปอยู่ในความทรงจำแล้ว ต่อมาภายหลังทำให้เริ่มเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นและนำมาสรุปไว้ว่า **"บุคคลผู้ซื่อสัตย์ต้องส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์นั้น ภายในรากฐานจิตใจจำเป็นต้องซื่อสัตย์แก่ตนเองอย่างเห็นได้ชัด"** หากยังคงเกาะยึดอยู่กับสิ่งภายนอกคงยังหวังให้ เชื้อมันอะไรไม่ได้

ย้อนกลับไปสู่ช่วงซึ่งอายุผมได้เพียง 6-7 ขวบแม่พอกับแม่จะอยู่ด้วยกันเป็นปกติ แต่ก็เกิดความคิดนาลูกคนนี้ซึ่งเป็นคนโต หรือที่เรียกกันว่า**"คนหัวปี"**ไปไว้โรงเรียนประจำ โดยที่ไม่ให้เงินทองติดตัวทั้งสิ้น เพื่อให้รู้จักต่อสู้ชีวิตด้วยตนเองจริง ๆ เป็นเวลา 1 ปีเต็ม ๆ โดยที่แม่ไปเยี่ยมเพียงครั้งเดียวเท่านั้น และต่อจากช่วงนั้นก็เปลี่ยนมาดึงนำไปฝากให้อยู่ในครอบครัวญาติห่าง ๆ โดยไม่ส่งเสียอะไรเลยทำให้ชีวิตต้องตกอยู่ในสภาพซึ่งอาจเรียกว่า**"ทำงานแลกกับที่พักอาศัยและอาหารแต่ละมื้อ"** และคาดว่าพ่อแม่จะรู้ที่อยู่แล้วว่ายานนี้ใช้งานเด็กหนักมากแค่ไหน แม้เดินไปโรงเรียนวันละหลายกิโลเมตรก็อาจกล่าวได้ว่า**"ตัวเองตกอยู่ในสภาพที่วิหิงพอสสมควร"** อีกทั้งไม่มีเงินติดตัวแม้แต่สังคังแดงเดียว ความอดทนโดยที่ไม่มีการปรึกษาบ่นแม้แต่น้อยผ่านมาถึงจุดซึ่งทนไม่ไหว ตามให้ต้องเก็บเศษอาหารตกตามพื้นดินและคุ้ยจากถังขยะมากินมื้อกลางวันจากภาพคนอื่นซึ่งซื่อกินกันอย่างอิสระ แต่ก็ไม่เคยนึกน้อยใจหากกลับแข็งแรงแย่งชิง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเพื่อน ๆ ซึ่งหลายคนนั่งรถเก๋งมาโรงเรียนเราก็เข้ากับเขาได้อย่างกว้างขวาง ทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านั้นมีหน้าใจกับเราแต่ก็ไม่เคยรับความช่วยเหลือจากใครทั้งสิ้น

จนกระทั่งวันหนึ่งผู้นำนักเรียนรุ่นพี่มาพบกับภาพความอดอยากของผมจึงจับมือจูงมานั่งตักและควักเงินให้ไปหาซื้ออาหารแต่ผมกลับปฏิเสธด้วยความขอบคุณ และจากนั้นมาก็ไม่เก็บอาหารจากพื้นดินหรือถังขยะอีกเลย คงสิ้นเนื่องมาจากความมุมานะซึ่งได้รับการยกระดับให้สูงขึ้นไปอีก ชีวิตผมต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนี้อีก 1 ปีเต็ม ๆ จึงมีโอกาสกลับบ้านโดยที่แม่มารับถึงโรงเรียน ผมยังจำคำพูดของแม่วันนั้นได้อย่างชัดเจนว่า **"ลูก กลับบ้านกันเถอะ"** ผมมองหน้าแม่ด้วยความรู้สึกในใจที่สุดซึ่งมากแต่ก็ไม่ได้ปรึกษากถามอะไรทั้งสิ้น

มาทราบภายหลังว่า พ่อกับแม่นำผมไปเข้าเรียนใน**"โรงเรียนเยาวกุมาร"**ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในสวนจิตรลดา ซึ่งต่อมาภายหลังอาคารโรงเรียนได้เปลี่ยนมาเป็นอาคารกรมราชองครักษ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ การเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นทำให้ชีวิตผมพลิกจากหลังมือเป็นหน้ามืออย่างกระทันหัน แต่หากจะถามถึงความรู้สึกกล่าวอย่างตรงไปตรงมาว่า ตนเองไม่สนใจกับสภาพความเป็นอยู่ ไม่ว่าชีวิตจะเป็นอย่างไรและเปลี่ยนแปลงมาอย่างไรทั้งนั้น อนึ่ง มาทราบภายหลังว่าโรงเรียนเยาวกุมารจัดตั้งขึ้นโดยพระราชประสงค์ ที่จะนำเด็กกลุ่มนี้ไปศึกษาต่อในยุโรปเพื่อว่ากลับมาจะเป็นบุญแก่สำคัญ

ส่วนหนึ่งซึ่งเตรียมไว้สำหรับการพัฒนางานบริหารประเทศ

ผมมาเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนนี้ร่วม 2 ปี โดยมีเจ้านายในระดับสูงทรงเป็นผู้อำนวยความสะดวก แม้ครูวิทยาศาสตร์ก็ได้ถือการบดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสมัยนั้นซึ่งเป็นหม่อมเจ้ามาทรงสอนเอง การไปและกลับจากโรงเรียนก็มีคนถือกระเป๋าหนังสือเดินตามหลังอีกทั้งตนเองต้องสวมใส่เสื้อกางเกงและถุงรองเท้าก่อนข้างหูกว่าสิ่งซึ่งชีวิตเผชิญมาในอดีตแทบจะตรงข้ามแม้จะไม่มีรถเก๋งรับส่งอย่างบรรดาเพื่อน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ้นเกล้า ๆ ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระเมตตาอย่างใกล้ชิดมาก ในที่สุดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการปฏิวัติของคณะราษฎรซึ่งส่วนค่อนข้างมากมีสมาชิกเป็นทหารก็อุบัติขึ้น ทำให้โรงเรียนนี้ต้องเลิกไปโดยปริยาย ผมจึงต้องหวนกลับมาหาโรงเรียนราษฎรซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านมากนัก เป็นที่เรียนต่อมาอีกช่วงหนึ่ง

อีกจากนั้นมาไม่กี่ พ่อกับแม่ก็แยกทางกัน ทำให้ผมมีโอกาสพบกับภาพความจริงจากแม่ซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากแม่เป็นน้องสาวคนเล็ก และมีพี่ซึ่งครอบครัวมีฐานะดีมากพอสมควรอีกทั้งบ้านพี่ก็อยู่ไม่ไกลจากกันด้วย ในยามปกติจึงมีการไปมาหาสู่กันเป็นประจำและแสดงน้ำใจต่อกันอย่างสม่ำเสมอ แม้บ้านไหนแกงอะไรอีกบ้านหนึ่งต้องรู้เพราะมีการนำไปให้กันจนเป็นประเพณีมาแต่สมัยที่ตากับยายยังมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอีกบ้านหนึ่งเป็นพี่สาวอาวูโสของแม่ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในขณะนั้นด้วย

แต่พอพ่อกับแม่แยกกันลูกกลับเห็นได้ชัดเจนว่า แทนที่แม่จะหันไปพึ่งพาพี่สาวกลับไปเข้าห้องแถวเก่า ๆ อยู่ในตรอกแคบ ๆ ของเขตนางเล็งโดยที่มีจักรเย็บผ้าเท้าถีบ 1 คัน รับจ้างเย็บผ้าหาเลี้ยงชีพในชีวิตประจำวันต่อมาแสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า **"แม่ก็มีความเป็นตัวของตัวเองอย่างชัดเจนมาก"**

ผมเป็นลูกคนโตของพ่อและแม่จึงน่าจะมียุทธศาสตร์มากกว่าน้อง ๆ นาน ๆ จะมีโอกาสแอบไปหาแม่สักครั้ง โดยที่ให้พ่อรู้ไม่ได้ ตัวเองไม่ทราบว่าโกรธอะไรกันแค่นั้น และวัยของลูกคนนี้ก็ยังไม่ถึง 15 ขวบ แต่ครั้งใดที่ไปสัมผัสกันแม่ก็จะทำให้ทุกอย่างเท่าที่รู้ว่าเป็นความต้องการของลูก แม้มันอาจเป็นสิ่งที่เล็กน้อยในสายตาซึ่งมองมาจากบางคนที่ตาม หากลูกรู้ดีอยู่ในใจว่าแม่ไม่มีสมบัติอะไรคงทำไปตามมีตามเกิด **"มันทำให้ผมมีโอกาสมองเห็นสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า น้ำใจเป็นสิ่งอยู่เหนือวัตถุและทรัพย์สินเงินทอง"** หากในช่วงนั้นเราเป็นคนมีเงินมีอำนาจอาจสูญเสียโอกาสที่จะมองเห็นสิ่งดังกล่าว ทำให้ชีวิตไม่ได้อะไรที่มีสาระสำคัญอย่างแท้จริง ทั้ง ๆ ที่ทุกคนมีโอกาสที่จะเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

ผมมีกำลังใจในการเผชิญกับปัญหาชีวิตมาแล้ว และไม่เพียงการเรียนที่หมกตัวเองอยู่เพียงในโรงเรียนและตำราเท่านั้น หากอีกด้านหนึ่งมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาหาความรู้จากทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งผ่านเข้ามาให้มีโอกาสสัมผัส และความรู้สึกว่าน่าจะมีความมั่นคงอยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองอย่างชัดเจนอีกทั้งลึกซึ้งยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ แม้ในช่วงที่เข้ามหาวิทยาลัยแทบจะไม่มีเงินทองติดตัวนอกจากเสื้อผ้าขาด ๆ ซึ่งปะชุนด้วยมือตัวเองที่สร้างคามภูมิใจให้โดยที่อีกด้านหนึ่งไม่คิดว่าเป็นปมด้อย ทำให้ตนเองสามารถยืนหยัดอยู่ท่ามกลางความรึกระหว่างเพื่อนฝูงและครูอาจารย์ได้อย่างปราศจากความหวั่นไหว อีกทั้งให้ความร่วมมือแก่ทุกคนอย่างปราศจากการถือพรรคถือพวก

ในบางช่วงซึ่งก็ไม่บ่อยนัก มีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อนำมาซื้อหาเครื่องเรียนบ้าง ก็รู้สึกยากมากที่จะเอ่ยปากขอเงินจากพ่อ เพราะเห็นชัดเจนอยู่แล้วว่าพ่อไม่ใช่นคนมีเงิน นอกจากนั้นหากพบหน้ากันพ่อมักพูดเป็นครั้งคราวว่า **"ฉันไม่มีสมบัติอะไรจะให้แก นอกจากการศึกษา"** แต่ขณะนั้นผมก็ยังเด็กเกินไปที่จะเข้าใจความหมายของการศึกษาได้อย่างลึกซึ้ง ยิ่งมาทราบภายหลังว่าพ่อเอาที่ดินซึ่งเป็นที่อยู่ขณะนั้นไปจำนองเพื่อเอาเงินส่วนหนึ่งมาสนับสนุนให้ลูกได้มีโอกาสเรียนด้วย

พอจบจากมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2490 ผมก็สมัครใจออกไปทำงานต่อสู่ชีวิตในต่างจังหวัดซึ่งรู้ชัดว่าช่วง-

นั้นยังมีสภาพห่างจากเมืองมาก ๆ เช่นขาดน้ำประปา ไฟฟ้า อีกทั้งมีใช้ป่าชุกชุมและอยู่ในสภาพซึ่งค่อนข้างโศก -
เดียมมากพอสมควร ทั้ง ๆ ที่หากตัดสินใจอยู่ในกรุงเทพฯ. ก็มีงานซึ่งมีอัตราและตำแหน่งหน้าที่รออยู่แถมแอม
และหากออกไปคงต้องไปมีสถานภาพเช่นคนงานชั่วคราว แต่ผมก็ตัดสินใจไปอย่างแน่วแน่

ผม เข้าพิธีมงคลสมรสเสร็จก็ย้ายครอบครัวไปโดยที่ไม่ลืมเอาแม่ไปอยู่ด้วย และพบว่าตนมีความสุขอยู่กับการ-
ทำงานแบบหามรุ่งหามค่ำอย่างไม่รู้สึกรู้หาญ เพราะมีทั้งแม่และภรรยาเป็นกำลังใจอยู่เคียงข้าง ประกอบกับ
การที่แม่และภรรยามีความรักความเข้าใจกันและกันอย่างสนิทสนม และทั้งสองคนไม่เคยแสดงความรู้สึกเป็นทุกข์
หรือไม่พอใจกับบรรยากาศเช่นนั้น

ยิ่งไปกว่านั้น ผมเป็นคนมีความสุขอยู่กับการเรียนรู้จากคนทั่วไปอย่างกว้างขวาง เน้นเยาวชนและคนระดับ-
ล่าง ในชีวิตประจำวันจึงรู้สึกสนุกกับการลงร่วมทำงานพื้นดิน แยกปุ๋ยและหาน้ำรดต้นไม้ร่วมกับคนงานในแปลงพืช
ทดลองอย่างเป็นกันเอง กับอีกด้านหนึ่งก็ชอบช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน เข้ามาหา ในสภาพครอบครัวเช่นนั้นทำให้เห็น
ได้ชัดเจนตลอดมาว่า ทั้งภรรยาและแม่ให้ความสนใจในสิ่งซึ่งผมเองมีอยู่อย่างสนิทใจมาก พอถูกคนแรกเกิดมา-
เราก็มีสมาชิกเพิ่มขึ้น แม่จะทำหน้าที่ช่วยดูแลลูกด้วย เพราะมีประสบการณ์มากกว่าภรรยาอีกทั้งยังช่วยเสริมความ
มั่นใจ และในช่วงนั้นเราก็เริ่มมีเยาวชนจากสถาบันการศึกษาใกล้ ๆ เข้ามาหาอีกทางหนึ่ง

เมื่อครอบครัวเราได้รับคำสั่งให้ย้ายกลับกรุงเทพฯ. โดยผู้มีอำนาจให้เหตุผลว่า ต้องการนักวิชาการมีอดี
มาทำงานวิจัย เรื่องข้าวที่ศูนย์งานวิจัยเกษตรกลางบางเขน โดยที่ประเทศไทยได้รับนโยบายการผลิตและพัฒนาพันธุ์
ข้าวมาจากองค์การอาหารและเกษตรสหประชาชาติ ทั้ง ๆ ที่ผมเองไม่เคยมีความคิดที่จะกลับแม่จะเป็นคนเกิดที่
กรุงเทพฯ. ก็ตามแต่ก็ต้องกลับตามคำสั่ง และนำครอบครัวมาอาศัยอยู่บ้านพ่อแม่ของภรรยาซึ่งอยู่ไม่ห่างจากที่ท่า-
งานมากนัก แต่แล้วในที่สุดก็ย้ายเข้าไปอยู่บ้านของราชการซึ่งอยู่ในบริเวณการทำงานจริง ๆ

ผมรู้สึกสบายใจขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง เนื่องจากได้มีโอกาสทุ่มเทชีวิตให้กับงานอย่างอิสระยิ่งขึ้น เนื่องจาก
ทางบ้านก็มีทั้งแม่และภรรยา แลผมในช่วงหลังยังมีบดคิดรุ่นน้อง เข้ามาคลุกคลีด้วย เสมือนเป็นสมาชิกในครอบครัวอีก
คนหนึ่ง ซึ่งในยามที่เขาวางจะช่วยเหลือเป็นธุระทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งการเจ็บไข้ได้ป่วยของทุกคนอย่างเช่นลูกหลาน
ของแม่

ผมลงทำงานศึกษาค้นคว้าพันธุ์ข้าวอย่างละเอียดโดยเฉพาะในนาข้าวแต่เช้าตรู่แทบทุกวัน ขาสองข้างแช่อยู่
ในโคลน บางวันก็ถึงต้องจนถึงเย็นและค่ำโดยเฉพาะในช่วงซึ่งไม่จำเป็นต้องเข้าห้องนั่งโต๊ะ แต่พอกลับบ้านก็มักเข้า
เรือนกล้วยไม้ส่วนตัวซึ่งสร้างไว้อย่างเรียบง่ายจากวัสดุที่เคยทำเป็นเล้าไก่มาก่อน เพื่อเริ่มต้นงานศึกษาค้นคว้า-
เรื่องกล้วยไม้ ซึ่งช่วงนั้นเสมือนว่าคลำมาจากแทบไม่มีอะไรเลยก็ว่าได้ ทั้งนี้และทั้งนั้นสืบเนื่องมาจากแรงคลุ้มใจใน
การไปพบเห็นพฤติกรรมของคนจากสองด้าน

ด้านหนึ่งก็คือคนในกลุ่มเมียศบานาคักคี่และมั่งมีเงินทองที่เอากล้วยไม้มาใช้เป็นเครื่องมือถูกเหยียดหยามคน
ระดับล่าง ส่วนอีกด้านหนึ่งคนทั่วไปก็มองกล้วยไม้ด้วยภาพพจน์ว่าเป็นของเล่นของเศรษฐีและศักดินาจึงรู้สึกรังเกียจ
ประกอบกับตัวเองก็มีความรักความสนใจความสวยงามของต้นไม้ดอกไม้ เริ่มจากกล้วยไม้ด้วย จึงรู้สึกทำทนายที่จะทำ
งานโดยจับจากกล้วยไม้ก่อนอื่น ซึ่งงานนั้นนับเป็นสิ่งทวนกระแสสังคมทั้งสองด้าน โดยเฉพาะจากเงินเดือนโดยที่ไม่มี
รายได้เป็นอย่างอื่น ซึ่งต้องนำมาใช้ครอบคลุมรายจ่ายของทุกคนก่อนที่ภรรยาจะได้ทำงานเพื่อเข้ามาช่วยอีกแรงหนึ่ง
โดยเฉพาะงานกล้วยไม้ซึ่งจะต้องควักกระเป๋าตัวเองมาแบ่งปัน แต่มันก็ฝึกให้เรารู้จักเหตุผลซึ่งยิ่งขึ้น อีกทั้งได้
รับความเข้าใจอย่างดีจากแม่และภรรยาด้วย

อนึ่ง ภายในครอบครัวนอกจากได้อาศัยแม่ซึ่งเป็นผู้ใหญ่คอยเป็นหลักให้ ยังมีน้ำใจช่วยบันเทาค่าใช้จ่ายใน
บางเรื่องเช่นตัดเย็บเสื้อผ้าให้ใส่อีกทั้งซ่อมแซมสิ่งซึ่งชำรุด จนกระทั่งเรามีลูกคนที่สองได้ไม่นานนัก พ่อและแม่ของ

ภรรยา ก็แนะนำให้ เริ่มต้นพื้นฐานชีวิตด้วยการปลูกบ้านของตัวเอง โดยนำเอาที่ดินซึ่งมอบให้เป็นของขวัญไว้เมื่อครั้งเข้าสู่พิธีมงคลสมรสซึ่งมีสภาพเป็นพื้นนาเก่าอยู่ใกล้ ๆ บ้านไปใช้เป็นหลักประกันไว้กับธนาคารเพื่อนำเงินออกมาใช้จ่าย โดยให้เราทำงานหาเงินผ่อนใช้หนี้ตามกำลังเท่าที่ประเมินไว้ เราจึงได้เงินก้อนหนึ่งมาเริ่มต้นวางแผนและดำเนินการตามขั้นตอนของชีวิตและกำลังเงินรายได้ในแต่ละเดือน

ชีวิตผม เริ่มได้รับโอกาสให้เข้าไปสอนพิเศษในมหาวิทยาลัยในฐานะอาจารย์ผู้ช่วย ซึ่งขณะนั้นรายได้จากการสอนพิเศษในระดับดังกล่าวก็คงไม่มากมายอะไรนัก แต่มีสิ่งซึ่งถือเป็นประเด็นที่น่าสนใจกว่าคือ ช่วยให้ผมมีโอกาสสัมผัสกับเยาวชนคนรุ่นหลัง และธรรมชาติของตัวเองซึ่งมีมาโดยตลอด ในช่วงหลัง ๆ ทำให้อ่านได้ว่า **"หากความรักซึ่งมีต่อลูกตัวเองเป็นสิ่งบริสุทธิ์จริงหรือที่เรียกกันว่ารักอย่างมีเหตุผล ย่อมสานความรักถึงลูกคนอื่นด้วยอย่างเป็นธรรมชาติ"** ทำให้ความรักลูกหลานซึ่งแฝงเอาความเห็นแก่ตัวเข้าไปไว้ด้วยไม่

ดังนั้น จากการที่มีโอกาสสัมผัสกับเยาวชนแม้ว่าขณะนั้นจะยังไม่กว้างนัก ก็เริ่มมีลูกศิษย์ติดตามมาอยู่ที่บ้านด้วยความรู้สึกประทับใจอีกทั้งสนใจที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากเรา และเราก็ต้อนรับให้เขาอยู่เสมือนเป็นลูกเป็นหลานโดยไม่เคยคิดค่าใช้จ่ายแต่อย่างใดทั้งสิ้นทั้ง ๆ ที่ครอบครัวเราก็มีรายได้แต่เพียงเงินเดือนจากราชการ ทำให้ทุกคนสานความรักถึงซึ่งกันและกันอย่างสนิทสนม

อนึ่ง ฝ่ายที่เข้ามาอยู่ทั้งหญิงและชายก็ล้วนแล้วเป็นคนมีน้ำใจช่วยงานในบ้านทุกอย่างโดยที่เราไม่เคยออกไปกวาด ยิงถนัดมาภายหลังมหาวิทยาลัยขอตัวผมจากกระทรวงเกษตร ฯ. ให้เข้าไปทำหน้าที่ครูอาจารย์โดยตรง ก็จะช่วยให้จำนวนเด็กที่บ้านเพิ่มจำนวนมากขึ้น และมีทั้งที่ไปอยู่ด้วยกับที่ไปเยี่ยมเยียนอย่างสนิทสนมตลอดจนไปปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ทำให้ทั้งสองฝ่ายได้รับความรู้และความอบอุ่นใจเพิ่มขึ้น

สำหรับงานกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อพัฒนาวงการกล้วยไม้ก็มีการขยายตัวกว้างขวางออกไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ในวันหยุดสุดสัปดาห์ ทั้งผมและภรรยาต้องออกไปทำงานในที่ต่าง ๆ แม้ต่างจังหวัดเป็นประจำ เราสองคนได้แม่ช่วยเป็นหูเป็นตาและเป็นธุระแก่ทางบ้านซึ่งไม่เพียงดูแลทุกข์สุขของลูก ๆ เท่านั้น แม้บรรดาศิษย์ที่ไปพักอาศัยหรือไปติดต่อเยี่ยมเยียนก็ได้รับความอบอุ่นอย่างสม่ำเสมอ

จนถึงอีกช่วงหนึ่งซึ่งชีวิตผมต้องก้าวเข้าไปสู่หน้าที่ในตำแหน่งบริหารมหาวิทยาลัย โดยที่ตนเองให้ความสนใจกิจกรรมเยาวชนทุกรูปแบบอยู่แล้วเพราะตระหนักถึงปัญหาว่า**"การศึกษาของไทยขาดค้ำที่เป็นธรรมชาติอยู่มาก"** และด้านดังกล่าวก็คือพื้นฐานซึ่งสร้างคนให้เป็นคนอย่างแท้จริงด้วย ความใกล้ชิดสนิทสนมและเป็นกันเองระหว่างผมกับบรรดาศิษย์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งทำให้มีนิสัยจากหลายแง่มุมเข้ามาที่บ้านอย่างต่อเนื่อง แม้ผมได้ให้ความสนิทสนมและความอบอุ่นแก่ทุก ๆ คนเป็นธรรมชาติ ในขณะนั้นมีทั้งหญิงชายไปอยู่ประจำที่บ้านแต่ละรุ่นร่วม 10 คน และมาเยี่ยมเยียนในช่วงเย็น ๆ คำ ๆ อีกหลายสิบคนบางครั้งก็เปลี่ยนหน้ากัน แม้เข้าครัวทำอาหารรับประทานกันเองอย่างสนิทใจ โดยที่อีกด้านหนึ่งการแสดงออกจากเราก็มีความเป็นธรรมชาติกับเขาทั้งหลาย

ไม่เพียงนิสัยแต่ละคนในช่วงนั้นจะเรียกผมและภรรยาว่า**"คุณพ่อ-คุณแม่"** หากยังเรียกแม่ผมว่า**"คุณย่า"** อย่างสนิทปาก ยิ่งไปกว่านั้นพอเวลาผ่านพ้นมาอีก ผมสังเกตว่า เขาทั้งหลายแสดงความใกล้ชิดสนิทสนมกับแม่ผมยิ่งกว่าตัวผมเองเสียอีก ใครไปมาหาสู่ก็อดไม่ได้ที่จะต้องไปห้องคุณย่าและพูดคุยด้วยนาน ๆ **"ช่วยทำให้เราสองคนออกไปทำงานสัมผัสสังคมได้อย่างกว้างขวางโดยไม่ต้องห่วงบ้านและลูกเฝ้ามากนัก"**

"ในช่วงหลัง ๆ ปรากฏว่าผลงานจากผมและภรรยา ทำให้ตัวเองบางครั้งก็ทั้งคู่ได้รับเชิญเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศกว้างขวางมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกครั้งก่อนจะจากไปและเมื่อกลับมาถึง ผมจะตรงเข้าไปหา เอมื่อท่านมาทักและกราบลงที่ตักเพื่อขอพรด้วยใจรู้สึกอบอุ่น และเป็นกำลังใจในการทำงานอย่างสม่ำเสมอ"

บางคนถามว่า ผมมีลูกศิษย์ลูกหามาอยู่ในบ้านมากมายและแสดงความสนิทสนมกับเรา เสมือนพ่อ-แม่กับลูก
ลูกแท้ ๆ ไม่คิดในแง่ไม่คิดบ้างหรือ คำตอบจากสิ่งที่ เป็นของจริงซึ่งปรากฏออกมาในช่วงหลัง ๆ พบว่าลูก ๆ กับ
ลูกศิษย์มีความรักสนิทสนมกันเสมือนพี่น้อง แม้เวลาผ่านพ้นมานานหลายปีก็ยังมีกลุ่มซึ่งสะท้อนภาพให้เห็นได้ งาน
ครบรอบ 72 ปีของผมซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2537 ก็เริ่มต้นจากคนกลุ่มนี้ร่วมกับครอบครัวชนิดทุ่มเทให้
จริง ๆ โดยมีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เข้ามาเป็นฐานรองรับ ผมเองก็ปล่อยให้ทำกันอย่างอิสระโดยถือหลักว่า
ไม่ใช่เรื่องของเรา **"ใครคิดก็ทำ ความคืบหน้าอยู่กับผู้ปฏิบัติเอง"** เพียงช่วยเสริมให้ด้วยแนวคิดซึ่งน่าจะนำ
วิถีทางไปสู่การสร้างสรรค์สังคม ให้มีโอกาสเรียนรู้เพิ่มขึ้นเท่านั้น

**"อีกสิ่งหนึ่งที่เรารู้สึกว่ามีผลลบรบกวนกับนิสัยคนก็คือ บรรยายกาศในบ้านซึ่งมีต้นไม้เขียวฉูดมิให้ความร่มเย็นแก่
จิตใจ"** ต้นไม้ที่เห็นอยู่ในบ้าน ผมและภรรยาลงมือปลูกเองเป็นส่วนใหญ่อีกทั้งพยายามทำให้มันใกล้ธรรมชาติมาก-
กว่าสิ่งปรุงแต่ง บางคนที่ไม่ถึงอาจกล่าวว่า **"รกอย่างกับป่า"** หากนำเอาคำบรรยายที่กล่าวมาคิดคงเห็นภาพ-
อะไรสักอย่างหนึ่ง นั่นคือ **"ถ้ามีลมประเทหมองเห็นป่ากรุงรังมาก ๆ ป่าก็คงจะต้องหมกไปในที่สุด"**

แม้เราจะปลูกต้นไม้ไว้แทบจะเต็มบ้านโดยมีเจตนามุ่งที่ผลซึ่งเกิดกับลูกหลานและชนรุ่นหลัง แต่ตัวเองก็ไม่-
เคยเอ่ยปากสอนให้ลูกหลานสนใจต้นไม้เพราะเชื่อจากประสบการณ์ว่าการสอนด้วยปากเป็นเรื่องรอง ส่วนเรื่องหลัก
คือการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องของผู้ใหญ่ให้ลูกหลานเห็นได้ชัดเจน แม้มีลูกศิษย์ลูกหาเข้ามาอยู่ในครอบครัวก็เป็นที่
ดีสำหรับตัวเราเองด้วย เนื่องจากถูกกำหนดให้อยู่และปฏิบัติตัวอย่างระมัดระวังยิ่งขึ้น หากมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อ
เขาทั้งหลายอยู่ในรากฐานตนเองจริง

การปลูกต้นไม้ในบ้านก็ดี การปฏิบัติตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีก็ดี แม้จะไม่พุดให้ลูกหลานต้องทำตามแต่ก็มี
ความเชื่อมั่นในสังขารชีวิตด้วยความเข้าใจที่ลึกซึ้งว่า มีอิทธิพลถ่ายทอดกระแสสู่ชนรุ่นหลังบนพื้นฐานธรรมชาติ
หากเข้าถึงสิ่งดังกล่าวจริงน่าจะรู้ว่า มันไม่ใช่เป็นสิ่งซึ่งต้องเข้าใจและปฏิบัติตามทันทีทันใด เพราะเขาเหล่านั้น-
ยังเด็กและสังขารประสพการดีที่ช่วยให้ยังรู้ดียังน้อยกว่า คงต้องยอมรับว่าสติซึ่งมีอยู่ในรากฐานเป็นสิ่งกำหนดให้
นำพิจารณาและเห็นได้ว่าควรเน้นการสอนด้วยภาพสะท้อนจากการปฏิบัติอย่างจริงจังให้เห็นโดยแทบไม่ต้องเอ่ยปาก-
ซึ่งส่วนหนึ่งของสิ่งที่กล่าวแล้วน่าจะถือเป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากแรงศรัทธาที่ตนได้รับจากแม่ด้วย

"ชีวิตผมมุ่งมั่นทำงานโดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความสุขของเพื่อนมนุษย์อย่างชัดเจนมาโดยตลอด" แม้บางช่วง
ไม่ได้ขึ้นเงินเดือน เช่นปกติก็ไม่นำเอามาใส่ให้มันรบกวนหัวใจตัวเอง มีคนมาขอให้เรียกร้อยเอา เรื่องโดยอ้างว่าไม่เป็น
ธรรมก็เฉยโดยที่เอาพลังไปใช้มุ่งมั่นทำงานอย่างไม่กระเทือนต่อสมาธิ ทำให้รากฐานหยั่งลงลึกซึ่งยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ และ
มองเห็นภาพสรรพสิ่งต่าง ๆ ถึงสังขารชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก จนในที่สุดก็มาถึงช่วงซึ่งนอกจากไม่เห็นเส้น เกษียณอายุ-
แล้วยังปลดตัวเองออกมาสู่อิสระภาพก่อนอย่างท้าทายอีกด้วย

ยิ่งไปกว่านั้นยังปรากฏชัดจากสิ่งซึ่งมั่นใจอยู่แล้วต่อไปอีกว่า มีกระแสงานผ่านแรงศรัทธาซึ่งหลังไหลจาก
คนในสังคมโดยไม่เลือกพวกเลือกคณะกว้างขวางมากขึ้นโดยเฉพาะมีมากจากคนระดับล่าง กับอีกด้านหนึ่งรากฐาน
ตัวเองมีการเปลี่ยนแปลงหยั่งลงลึกซึ่งรวดเร็วยิ่งขึ้น ทำให้รู้อยู่ในใจอย่างชัดเจนว่า ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งคือขวัญ -
และกำลังใจซึ่งตัวเองได้รับจากแม่บังเกิดเกล้าโดยแทบไม่เคยได้ยินแม่สอนลูกด้วยปาก

**"จนกระทั่งชีวิตผ่านมาถึงช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ.2528 แม้อัลบั้มพยานกันอย่างกระหน่ำ แล้วก็จากไปอย่าง
ไม่มีวันหวนกลับมาอีก"** ซึ่งขณะนั้นอายุผมใกล้จะถึง 63 ปีเต็ม ภาพแรกซึ่งตนมีโอกาสเห็นและรู้สึกประทับใจที่สุด
ก็คือ **"ระหว่างพิธีรดน้ำศพแม่จะเหลือแขกคนสุดท้าย พ่อเข้าไปยืนอยู่ใกล้ ๆ หัวนอนของแม่เงียบ ๆ สักครูหนึ่ง
แล้วใช้มือขวาค่อย ๆ บรรจงลูบศีรษะโดยไม่ได้หุคอะไรทั้งสิ้น"** มันทำให้ตนเองรู้สึกว่าเป็นบุญคุณอย่างยิ่งที่ได้
มีโอกาสเห็น โดยที่เข้าใจว่าเป็นภาพซึ่งสอนสังขารแก่ลูกอย่างลึกซึ้ง เนื่องจากมีทั้งคำถามคำตอบที่เป็นของจริง

ปรากฏอยู่ในนั้นอย่างครบถ้วนแล้ว เพียงแต่ใครจะมองเห็นโอกาสซึ่งนำคนไปให้สามารถค้นพบได้เองหรือไม่เท่านั้น

อนึ่ง ใคร่ขออนุญาตทวนกลับไปคิดถึงอดีตอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่แม่มยังมีชีวิตอยู่ในช่วงหลัง ๆ ได้เข้าไปเป็น - อูบาสิกาปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร และเคยเอ่ยปากพูดครั้งเดียวแท้ ๆ ว่าลูกคนนี่ซึ่งเป็นคนโง่งงไม่ได้บวช แต่ - ในใจผมหลังจากฟังแล้วก็รู้สึกว่าคุณยังละจากงานที่सानเอาไว้จากอดีตที่ยังค้าง ๆ อยู่ไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้พูดอะไรออกมา ทั้ง ๆ ที่พิจารณาเห็นว่า การบวชเป็นรูปแบบหนึ่งซึ่งอยู่ในกระแสวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีต ผมเคยได้ยืมคนสมัยก่อน อารวมถึงแม่และพ่อด้วยก็ได้ที่พูดว่า **"พ่อแม่ที่ได้เห็นชายผ้าเหลืองของลูกนับเป็นบุญอันสูงส่ง"** แต่ขณะนั้นตนเองยังไม่ อาจหยั่งรู้ถึงความจริงในเรื่องนี้ หากสิ่งซึ่งน่าจะเป็นประเด็นสำคัญกว่าก็คือ **"ตัวเองยังไม่ได้สนองความต้องการ ของแม่ และจากนั้นไปคงไม่มีโอกาสให้แม่เห็นอีกแล้ว"** อย่างไรก็ตามจะไม่ขอกล่าวว่าสายเกินไปแต่กลับคิดว่า **"กรรมเป็นสิ่งเกิดขึ้นในตนเองและคงไม่มีใครฝืนมันได้ หากสามารถรู้ได้ด้วยตัวเอง เมื่อถึงกำหนด"**

ก่อนถึงกำหนดวันฌาปนกิจศพแม่เพียงหนึ่งอาทิตย์ ความรู้สึกก็มาถึงจุดตัดสินใจบวชและบันทึกสิ่งซึ่งเชื่อว่า เกิดจากรอยลึกลับที่ปรากฏอยู่ในดวงใจ โดยที่ถ่ายทอดออกมาเป็นตัวอักษรหลังวันนำอังคารของแม่ไปลอยทะเล ดัง ต่อไปนี้ หากใครอ่านแล้วเห็นภาพอะไร อีกทั้งรู้และเข้าถึงภาพนั้นได้แค่นั้นย่อมถือเป็น เรื่องซึ่งอยู่บนพื้นฐานสัจ - ธรรมของแต่ละคน

บุษยามังง์เกิดเกล้าด้วยธัมมะในหัวใจ

แม่จำ ชีวิตและร่างกายของลูกซึ่งขณะที่แม่มยังมีชีวิตอยู่ เคยอยู่ภายใต้ร่มเงาอันอบอุ่นจากแม่มานั้น ณ บัดนี้ได้เข้า - มาอยู่ภายใต้ร่มเงาของผ้าทาสีขาวบริสุทธิ์แห่งพระบวรพุทธศาสนาแล้ว ไม่ว่าจะอย่างไรได้ด้วยญาณอันใดหรือไม่ก็ตาม

ทั้งนี้และทั้งนั้น เพื่อน้อมรำลึกถึงและบูชาคุณธรรมอันสูงส่ง ซึ่งแม่มได้เคยมอบให้แก่ลูก ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และ เพื่อการปฏิบัติกถาพรหมซึ่งรู้ได้ถึงสังขารของลูกเอง อีกทั้งถ่ายทอดกระแสธัมมะที่ เคยปรากฏอยู่ในดวงวิญญาณ ของแม่ ผู้ซึ่งลูกเคารพบูชาที่สุดและถือเป็นอมตะ ให้มีโอกาสนับแสนถึง เพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิตทั้งหลาย ซึ่งดำรงอยู่ ร่วมกันในโลกนี้ ให้บังเกิดศานติสุขได้โดยแท้

ในสังคมไทยยังมีบุคคลเป็นจำนวนมาก ไม่น้อย ที่มักสอนลูกหลานให้รู้จักตอบแทนบุญคุณของแม่ โดยที่หวังว่าเป็นส่วนหนึ่ง ของธัมมะในชีวิตประจำวัน ซึ่งลูกได้นำเอาวิธีสอนธัมมะดังกล่าวมาพิจารณา อย่างรอบคอบพอสมควรแล้ว ออกที่จะทำให้สงสัย ไม่ได้ว่า ผู้รับจะสามารถรับถึงธัมมะแท้ได้หรือไม่ หรือยังทำให้เกิดสภาวะซึ่งกลับห่างยิ่งขึ้นไปอีก

ลูกคนนี่ของแม่มรู้สึกว่าคุณเองมีรากฐานที่พึ่งพาตนเองได้มั่นคงพอสมควร ส่วนการพึ่งพากระแสนการสอนจากภายนอกนั้น รู้สึกว่าน่าจะเป็นเพียงส่วนซึ่งนำมาเสริมเพื่อหวังปรับแต่งหรือย้ำให้แน่นเท่านั้น จึงได้พิจารณาการสอนดังกล่าว ด้วยความคิดเห็นที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีกว่า ความรู้สึกที่ก่อกวนให้คิดถึงการตอบแทนบุญคุณกัน และเป็นกระแสซึ่งมุ่งพิศพามา จากภายนอกของ - แต่ละคน น่าจะก่อให้เกิดเงื่อนไขเพิ่มเติมในรากฐานจิตใจผู้รับ แดมยังมีภารกิจที่สืบสานต่อไปอีกว่า มีบุญคุณมากหรือน้อย และตอบแทนกันได้คุ้มค่าไม่คุ้มค่าด้วย

สารที่แผ่ไปช่วยเงื่อนไขเช่นนี้กระตุ้นให้ลึกลับคิดว่า เป็นสิ่งก่อให้เกิดแนวโน้มนะ เปลี่ยนแปลงไปสู่การลงรากในค้ำาน รูปวัตถุซึ่งขึ้นกัน หลักเดียวกันกับธุรกิจซึ่งมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของต่าง ๆ ลูกของแม่มจึงเห็นว่า ไม่น่าถือเป็นสิ่ง บังควรสำหรับลูกผู้มุ่งเรียนรู้ธัมมะและนำมาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติที่จะคิดเช่นนั้นกับแม่มังง์เกิดเกล้า ผู้ซึ่งเป็นที่ เคารพรักจากใจอย่างลึกซึ้ง

โดยถือหลักธรรมที่พี่แม่ม ลูกขอตั้งปณิธานว่าจะเป็นผู้ไม่หาความรู้เพื่ อนำมาใช้เจริญสติ: และใช้ชีวิต โดยถือสติเป็นพื้นฐานอย่างดีที่สุด เพื่อหวังศึกษาธัมมะซึ่งมีอยู่ใน กระแสชีวิตตนเองให้ลึกซึ้งถึงแก่นแท้ยิ่งขึ้น ไปเป็นลำดับ และหวังใช้เป็นพื้นฐานการปฏิบัติตัวให้บังเกิดประโยชน์สุขแก่ โลกและชีวิตทั้งหลาย อันถือเป็นเจตนารมณ์ของแม่มมาแต่อดีต เพื่อจะได้ช่วยให้แม่ผู้ล่วงลับไปแล้ว บรรลุถึงกุศลอันแท้จริงยิ่งขึ้นไปอีก

แม่จำ ลูกตระหนักได้เองว่าแม่ร่างกายและชีวิตของแม่จะ~ จากไปแล้ว แต่กรรมที่ซึ่งปรากฏอยู่ในสายสัมพันธ์ของ- การดำเนินชีวิตระหว่างลูกกับแม่แต่ครั้งก่อน ก็ยังปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนอยู่ทุกขณะ และเชื่อมั่นว่าจะสืบทอดลอคไปในอนาคตตามที่ชีวิตลูกยังคงมีอยู่ ดังนั้นความปรารถนาที่แท้จริงในดวงวิญญาณของแม่จึงไม่เพียงยังคงปรากฏอยู่กับลูกเท่านั้น หากมั่นใจว่าแม่จะมีการสืบทอดลอคไปโดยที่มิได้ดับไปกับร่าง

เมื่อวันวานนี้เอง ในขณะที่ลูกกำลังยืนสงบอยู่หน้าเตาไฟซึ่งมีเปลวเพลิงลุกท่วมอยู่ที่หัวร่างของแม่ที่ปราศจากชีวิต- แล้ว และค่อย ๆ มอดสั่นไปในที่สุดพร้อม ๆ กับร่างซึ่งถูกแปรรูปไปด้วย ณ เมรุวัดศรีเทพ มันท่าให้ลูกได้มี - โอกาสเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้น ถึงสภาวะอันแท้จริงของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย หากบุคคลใดยังคงตกอยู่ภายใต้สภาวะของ อารมณ์ซึ่งมีความโลภ โกรธ หลง ที่เป็นสิ่งก่อให้เกิดภาวะมืดมนทางจิตใจ ย่อมไม่มีโอกาสเห็น ได้รู้ ได้ถึงความจริงดังกล่าว

ในขณะที่สายตาทั้งคู่กับดวงจิตดวงเดียวของลูกมุ่งแน่วอยู่กับร่างของแม่ ซึ่งกำลังไหม้มอดและสลายไปกับเปลว - เพลิง ณ เบื้องหน้า จิตของลูกก็ได้มีการกำหนดตัวเองให้อยู่ภายใต้ความสงบอย่างที่สุด ทำให้ภาพความผูกพันซึ่งแม่กับลูก มีต่อกันและกันในอดีต โดยที่ฝังอยู่ในส่วนลึกของหัวใจมาแล้วด้วยระยะเวลาอันยาวนาน ตลอดช่วงชีวิตของลูกที่ได้ผ่านพ้น มา ภายใต้มือและใจอันอบอุ่นอย่างยิ่งจากแม่ พลันปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น เพื่อใช้ประโยชน์ในการทบทวนอย่างละเอียด คัญสติอีกครั้งหนึ่ง

จนถึงวันนี้ วันอันเป็นวาระที่ชีวิตและร่างของแม่จำเป็นต้อง ลาลับจากลูกไปโดยสมบูรณ์แล้ว ก็ยังช่วยให้ลูกได้พบกับ- สิ่งอันทรงคุณค่ามหาศาลที่แม่ได้มอบให้ไว้ ส่งผลให้ลูกได้ใช้เป็นสิ่งประกอบกรรมดีทั้งแก่ครอบครัวและเพื่อนมนุษย์ตามอัธย- าศัยได้อย่างอิสระยังคงฝังลึกอยู่ในจิตใจของลูกอย่างมั่นคง และยังปรากฏแนวโน้มในรากฐานตัวเองที่มั่นคงยิ่งขึ้น

แม่ผู้เป็นที่รักของลูก ความคิดที่มุ่งทบทวนสู่อดีตและค้นหาความจริงในทุก ๆ เรื่อง ได้เริ่มทำให้ลูกรู้ซึ้งยิ่งขึ้น เป็นลำดับ นับแต่การสร้างสรรค์ความมีสติในตนเองให้เจริญขึ้นมา ควบคู่กันมากับการล่องไปของกาลเวลาและสังขาร ทำให้ เห็นซึ้งยิ่งขึ้นว่า มีวันใดก็วันหนึ่งในอนาคต วันซึ่งลูกและแม่จะต้องจากกันอย่างไม่มีโอกาสได้กลับมาพบและสัมผัสกันและกัน ด้วยร่างกายและชีวิตอีก จะต้องมาดีใจอย่างแน่นอนที่สุด

และ ณ บัดนี้ลูกยอมรับแล้วว่า ร่างกายและชีวิตของแม่ จำต้องดับไปตามกฎแห่งกรรมเช่นชีวิตทั้งหลายทุกรูป- รุคนมาอย่างไม่มีการยกเว้น และ ณ วันหนึ่งข้างหน้า สิ่งซึ่งเกิดขึ้นแล้วกับแม่ในวันนี้ก็จะต้องถึงคราวที่เกิดขึ้นกับลูก และทุกชีวิตซึ่งยังคงดำรง อยู่ในเวลานี้ อย่างไม่ว่าจะหลักเลี้ยวพัน

แม่หยาดน้ำตาของลูกที่ไหลซึมลงอาบใบหน้า และร่วงหล่นลงมาเปียกชุ่มอยู่ที่ ณ ผ่าทาสาวพัสตร์ ซึ่งลูกครองคลุม- ภายอยู่ในขณะที่พระเพลิงกำลังเผาไหม้ร่างอันไร้ชีวิตของแม่นั้น ก็ไม่ได้มีสิ่งที่จะผิดกฎแห่งกรรมโดยถือเอาชีวิตและร่างกาย ของแม่เป็นสิ่งยึดมั่น หากถูกผลักดันออกมาด้วยพลังซึ่งอยู่ในส่วนลึกของจิต ที่สุดซึ้งซึ่งในธรรมแห่งความเป็นแม่ของลูก ๆ โดยแท้

ลูกตระหนักดีจากการปฏิบัติในช่วงที่ผ่านมาแล้วของแม่ว่า มีทั้งความมั่นคงและดีที่เกี่ยวพันกับหลักธรรมอันดีอันเป็น- อมตะ และใช้มันให้บังเกิดประโยชน์สุขแก่ลูกในขั้นที่มุ่งสู่ความมีคุณค่าของชีวิต แม้มันจะต้องเผชิญกับความลำบากยาก- เชื้อญ่สักเพียงใดก็ตาม แต่เพื่อความหวังอันมีลูกรักรอคอยอยู่เบื้องหน้า แม็ก็นยอมรับสภาพนั้น ๆ ได้เสมอ แม้มันจะรู้สึกจะรู้สึก อกแสบใจ และแม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่เคยนำมาท้าวในระหว่างที่แม่ยังมีชีวิตอยู่ มันคงถือเป็นบัพของลูกเองอย่างปฏิเสธไม่ได้

แม้ว่าหนทางที่ลูกและครอบครัวก้าวไปจะเป็นทางวิบากสักเพียงไหน เพื่อความต้องการบนฐานอุดมการณ์และความ- สุขใจในการกระทำเช่นนั้นของลูกตั้งแต่สมัยจบจากสถาบันอุดมศึกษาใหม่ ๆ แต่เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้ในสิ่งซึ่งลูกพึง ประสงค์ จะมีแม่ที่รักของลูกและของครอบครัวเราทุกคนเคียงข้างอยู่ด้วยทุกหนทุกแห่ง โดยไม่ปรีปนกับถึงความลำบาก เลายแม่แต่บ่อย คงมีแต่การให้กำลังใจ และหวังดีเป็นบางครั้งในสิ่งซึ่งเชื่อว่าเป็นหลักการและเหตุผล

บทเรียนชีวิต เรื่องลูกกับแม่ เท่าที่ได้ผ่านพ้นมาแล้วจนถึงวันสิ้นสุดตามสังขารม คงไม่มีโอกาสจะหาได้อีกแล้วนับแต่ บัดนี้เป็นต้นไป มันทำให้ลูกเชื่อว่า ไม่ว่าชีวิตครอบครัวใดโดยปกติ ย่อมต้องขาดแม่มีลูก และไม่ว่าแม่ลูกของครอบครัวนั้นจะ อยู่ใกล้ซีกกันหรือมีสาเหตุทำให้ต้องพลัดพรากจากกันก็ตาม หากทั้งแม่และลูกต่างก็รู้ได้ถึงสิ่งอันล้ำค่า กล่าวคือ การหยั่งรู้ได้ ถึงอริยมะแห่งความเป็นแม่ และอริยมะแห่งความเป็นลูกโดยแท้ โดยที่อริยมะแห่งความเป็นแม่จะเป็นสิ่งอันยิ่งแสงสว่างให้แก่ลูก ก่อนอื่น

ยิ่งแม่กับลูกจำเป็นต้องมีการพลัดพรากจากกันในช่วงแรก ๆ ของชีวิตลูกด้วยแล้ว หากอริยมะของแม่มีความมั่นคง แข็งแกร่งและค้นซึ้งจริง ๆ สิ่งที่ตอบสนองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตแม่กับลูกบนหลักอริยมะ ย่อมมีพลังที่เข้มข้นและลึกซึ้ง ยิ่งขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อความแน่นแฟ้นในการรักษาความเป็นแม่ที่ดีของลูกและความเป็นลูกของแม่ ให้ดำรงคงอยู่ได้ และ สะท้อนผลกลับมาเป็นบทเรียนที่มีคุณค่ามหาศาลแก่ชีวิตอนาคตของลูกซึ่งไม่ว่าจะทดแทนด้วยสิ่งใดได้

ลูกของแม่เชื่อว่า หากอริยมะของความเป็นแม่ ได้มีบทบาทสนองต่ออริยมะของความเป็นลูก โดยการสัมผัสกันและกัน อย่างเหมาะสมด้วยเหตุและผลแล้ว ความสุขอันบริสุทธิ์ระหว่างแม่กับลูกย่อมบังเกิดขึ้นและช่วยให้ชีวิตสามารถดำเนินไปได้ อย่างมั่นคงด้วยสังขารม อีกทั้งยังช่วยให้เกิดกระแสที่ฉายทอดไปสู่แม่ลูกอื่น ๆ ได้อย่างแน่นอน

แม่เจ้า คณีนเป็นคืนสุดท้ายที่ลูกจะได้มีโอกาสนอนด้วยชีวิตที่อยู่กับ ไอลุ่นของแม่ โดยมีรุ่งซึ่งบรรจ้อภิวรรุและอังการอัน- ถัดเสมือนร่างของแม่แบบไว้ใกล้ ๆ หมอนหนุนด้านหนึ่งของลูก และหม่อมชายไว้ด้วยผ้าทาสีฟ้าสวาทสีสรรแห่งพระบรมพุทธศาสนา ๗ กุฎีวัคเบญจกพิศร ฯ ซึ่งลูกถือว่ามันเป็นโอกาสที่สุดและเป็นโอกาสเดียว โดยที่หาไม่ได้อีกแล้วในชีวิตนี้ . . . และ โอกาสเช่นเดียวกันนี้ก็คงหาไม่ได้ง่ายนักสำหรับชีวิตมนุษย์ทั่ว ๆ ไป ซึ่งยังคงหลากหลายด้วยรูปแบบแห่งกรรมในปฐมกำเนิด เนื่องจากจิตที่ยังคงเข้าไม่ถึง จึงพึงควรแก่การแผ่เมตตาธรรมให้เพื่อความสุกใสแท้จริงในอนาคต

รุ่งอรุณของวันพุธนี้ 14 ธันวาคม 2528 บรรดาลูกหลานและญาติสนิท ก็จะมี อดุเชยรุ่งซึ่งบรรจ้อส่วนที่เป็นวัตถุ ส่วนหนึ่งของแม่ ซึ่ง ณ บัดนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงและรูปแบบไปจากเดิมแล้วทั้งโดยธรรมชาติและจากพิธีกรรมทางวัฒนธรรม ไปลอยยั้งท้องทะเลหลวงอันมีพื้นผิวน้ำซึ่งเต็มไปด้วยกระแสลมและละลอกคลื่นตามธรรมชาติ

คลื่นลมธรรมชาติเหล่านี้ต่างก็มีการเกิดขึ้นและดับไป ติดต่อกันเป็นวัฏจักรอย่างไม่มีความสิ้น หากความจริงจะอะไร ไม่ได้เช่นเดียวกันกับร่างกายและชีวิตมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งต่าง ๆ

ลูกหวังว่าด้วยอนิสังส์ทั้งหลายในการที่แม่ได้เข้าถึงวิญญาณอันแท้จริงแห่งอริยมะแล้ว คงจะส่งผลให้ดวงจิตที่บริสุทธิ์ ซึ่ง ณ บัดนี้ได้แปรสภาพไปเป็นสิ่งปลอดจากภาวะผูกพันอยู่กับร่างและชีวิต คงจะได้เฝ้านอนหลับอย่างสงบโดยแท้ ภายในส่วน ของกระแสธรรมชาติดันอบอุ่น ซึ่งลึกเกินกว่าที่กระแสการเกิดการดับของแรงลมและละลอกคลื่นซึ่งยังคงอยู่ต่อไป บน ผิวน้ำนั้น จะสามารถรบกวนทำให้เกิดทุกข์ได้อีก

และลูกเชื่อว่าถ้าหากตัวอ้อมมันใจอยู่กับการรำลึกถึงพระคุณอันสุดซึ้งของแม่จริง ก็คงมีความมุ่งมั่นด้วยวิริยะและ- อุตสาหะ เพื่อให้จิตใจถึงอริยมะ ณ จุดนั้นอันเป็นจุดซึ่งลูกหวังว่าจะสามารถถึงกันกับแม่ได้ ไม่ว่าจะสภาพชีวิตและร่างจะเป็นอย่างไรก็ตาม

แม้ผู้เป็นดวงใจที่สุดของลูก แม่จ้ว่าร่างและชีวิตแม่จะจากไปแล้ว และสังขารมก็บอกไว้ที่จิตลูกว่า มันเป็นการจาก กันครั้งสุดท้ายของชีวิตเรา แต่สิ่งที่เป็นอดีตของแม่และป็นสิ่งซึ่งปลอดจากการผูกพันไว้ด้วยร่างกายและชีวิต ยังคงฝังแน่น อยู่ในกระแสจิต . . . ซึ่งลูกจะรักษาสีงนี้ไว้เป็นกตัญญูบูชาแก่แม่ตลอดไปจนกว่าร่างจะดับ ส่วนชีวิตใดก็ตามมาภายหลัง จะรับการสืบทอดไว้ได้เพียงใดหรือไม่ย่อมเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับ อริยมะในตนเอง อันถือเป็นสิ่งแท้ของชีวิตนั้น

หากส่วนใดในข้อเขียนนี้มีสาระที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์และชนรุ่นหลังผู้มีหน้าที่สืบทอดความเป็นมนุษย์ต่อไป และอนิสังส์ใดซึ่งได้เกิดจากการอุปสมบทของลูกจะปรากฏออกมาบนพื้นฐานสังขารมแล้ว ลูกขอน้อมจิตมอบไว้แก่ดวงวิญญาณของแม่ ผู้ซึ่งลูกเคารพรักและบูชาโดยที่ลูกได้ตระหนักดีแล้วว่า แม่ของลูกเป็นเหตุสำคัญของทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งนำลูก ไปสู่ความมีคุณค่า มิใช่ภายใต้การยอมรับโดยตัวเองหากถือเอาการยอมรับจากเพื่อนมนุษย์ โดยไม่มีการเลือกพบเลือกกลุ่มอยู่ เพียงแคบ ๆ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวของบุคคลผู้ซึ่ง ถือเหตุแห่งกรรมที่ยังมีอยู่ในตัวเอง

แม่จำ ลูกยังได้รับความหวังจากความรู้ใหม่ซึ่งตัวเองได้มาต่อไปอีก โดยเหตุที่ความเข้าใจระหว่างกัน- และกันของแม่กับลูกนั้น ถ้าหยิ่งรากลงลึกซึ่งถึงระดับที่ใกล้สัจธรรมอันถือเป็นพื้นฐานจริงได้มากเพียงใด ย่อมมีพลัง บังเกิดประโยชน์เป็นบุญกุศล เชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกันได้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นเพียงนั้น ดังนั้นหากฝ่ายหนึ่งมุ่งถึงซึ่งความ สงบและความสุขอันแท้จริงได้ ย่อมมีอันส่งผลเชื่อมโยงกระแสถึงความสงบและความสุขแก่อีกฝ่ายหนึ่งเช่นกัน

ทำให้เห็นสัจธรรมจากการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ว่า หากอีกฝ่ายหนึ่งสามารถให้เงื่อนไขที่อยู่ในใจแก่ตัวเอง ได้ชัดเจนเพียงใด ย่อมเกิดการให้แก่เพื่อนมนุษย์ได้ด้วยตัวของมันเองเป็นธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ณ โอกาสนี้ใคร่ขอล่าวไว้เพื่อความมั่นใจแก่ดวงวิญญาณของแม่ว่า ลูกจำเป็นต้องสำนึก ถึงหน้าที่ในการสนองสัจธรรมของแม่อย่างแท้จริง จึงจะสามารถรู้ได้เห็นได้จากส่วนลึกของลูกเองถึงสิ่งอันแท้- จริงซึ่งแม่ได้มอบให้ไว้แก่ลูกแล้ว ขอให้แม่ของลูกผู้สมบูรณ์พร้อมด้วยธัมมะแห่งความเป็นแม่จงไปสู่ความสงบซึ่ง เป็นฐานแห่งความสุขอย่างแท้จริงด้วยเถิด

.....
ช่วงชีวิตที่ผ่านมาแล้ว

คงไม่เพียงการบวชเพื่อนำมากล่าวว่าตนได้ปฏิบัติแล้วกับแม่เท่านั้น หลังจาก 5 สัปดาห์ของการใช้ชีวิต- อุปสมบทและศึกษาค้นคว้าหาความจริงจากความรู้ลึกในอีกมุมหนึ่งซึ่งตนไม่เคยมีและใช้โอกาสสัมผัสมาก่อน และ ลาสิงซากกลับมารับภาระร่วมกับครอบครัวเช่นเดิม ตนเองก็ยังคงปฏิบัติกับแม่เสมือนเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ จะต่าง กันก็เพียงถูกกำหนดจากสภาพทั่วไปให้เน้นปฏิบัติทางใจชัดเจนยิ่งขึ้น ดังเช่นทุกครั้งก่อนการเดินทางจากบ้านไป ไทหนชนิดที่ต้องข้ามวันข้ามคืน ก็จะไปกราบรูปแม่ซึ่งตั้งบูชาไว้ในห้องพระเสมือนเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่อย่างไม่ เคยขาด และในขณะที่กราบจิตใจตัวเองก็กำหนดเสมือนรู้สึกว่ามีทั้งสองข้างซึ่งประนมอยู่นั้นกุมมือของแม่เอาไว้ แล้วกราบที่ตักเช่นการปฏิบัติในช่วงซึ่งแม่ยังมีชีวิตอยู่ และความรู้สึกดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่ในหัวใจลูกคนนี้อย่าง ชัดเจน แม้เวลาจะผ่านพ้นมานานร่วม 10 ปีแล้ว และยิ่งเชื่อมั่นว่าจะอยู่ต่อไปจนตลอดชีวิต หากยังสามารถ รักษาสิ่งอันเป็นสิริมงคลในตัวเองไว้ได้โดยไม่ประมาท

ในด้านของพ่อซึ่งขณะนี้มีชีวิตอยู่ ทุกครั้งที่ผู้มาขอให้ไปเล่าประสบการณ์ชีวิตเพื่อการศึกษ ตัวเองไม่เคยละ เว้นที่จะกล่าวแสดงความซาบซึ้งในพระคุณของพ่อ ที่ เลี้ยงลูกบนพื้นฐานแนวคิดให้รู้จักต่อสู้กับความจริงของชีวิตตัวเอง อย่างลึกซึ่งมาโดยตลอด ในช่วงซึ่งอยู่ภายใต้การเลี้ยงดูจากพ่อ ผมยังจำได้คิดถึงคำปรารภซึ่งได้ยินเป็นครั้งคราวจาก ปากพ่อในขณะที่พบหน้ากันว่า **ฉันไม่มีสมบัติอะไรจะให้แก** นอกจากการศึกษา เมื่อชีวิตผ่านมาถึงบัดนี้ ก็ได้ทำให้เข้าใจ คำว่า การศึกษา ได้อย่างลึกซึ้งและพบว่ามีความค่าอย่างยิ่งแก่ชีวิตตัวเอง

ในช่วงนี้มีการหมยยกเอาปัญหาครอบครัวขึ้นมาพูดกันกว้างขวางยิ่งขึ้น คงเนื่องมาจากเหตุที่ว่า แต่ละครอบครัว กำลังเผชิญกับปัญหาภาวะร้ายฉาดรุนแรงและกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่เท่าที่รู้สึกมักพบว่า มีการเน้นมองปัญหาอยู่ที่ การ หย่าร้างระหว่างพ่อกับแม่ และ ความห่างเหินระหว่างพ่อแม่กับลูก ว่าคือตัวปัญหา จนทำให้มีการพูดวนเวียนกันอยู่ตรงนี้ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเห็นได้จากสิ่งซึ่งสะท้อนออกมาจากการอภิปรายบ้าง รายการโทรทัศน์บ้าง และมีการเสนอ ความคิดให้เลี้ยงลูกอย่างนั้นอย่างนี้ จนทำให้รู้สึกเสมือนเป็นแนวคิดซึ่งท่องจำมาจากตำรา หรืออยู่บนพื้นฐานของสิ่ง ประชดษฐ์ที่มีการ เติมแต่งตรงนั้นนิดตรงนี้หน่อย

ถ้ามองจากหลักการดำเนินชีวิตจริง ๆ หากแต่ละคนให้ความสนใจสัมผัสกับความจริงบนพื้นฐานการปฏิบัติอย่าง อิศระกับสิ่งซึ่งปรากฏอยู่รอบกายและใจโดยปราศจากการ เลือกรักมักมีที่ซึ่ง คงหยิ่งรู้ได้จากสัจธาตุญาณว่า สิ่งซึ่งปรากฏ อยู่ในวิถีชีวิตคนเองนั้นคือความจริงทั้งสิ้น ผมค้นพบได้จากสิ่งซึ่งประสพมาแล้ว และจากการถือสัจจะอย่างมั่นคงมาโดย ตลอดทำให้เชื่อว่า สภาพการหย่าร้างระหว่างพ่อแม่ก็ คือ ความห่างเหินระหว่างพ่อแม่กับลูกก็ ที่ปรากฏเป็นภาพเห็น ได้จากภายนอก ล้วนเป็นเพียงปลายเหตุทั้งสิ้น ยังมีพ่อแม่บางคนออกมาพูดว่า ตัวเองเลี้ยงลูกอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะ

หากมองได้ลึกซึ้งถึงรากฐานจริงของชีวิตคงกล่าวได้ว่า ถ้าผู้ใหญ่เป็นคนดีสัจจะอย่างมั่นคงและสะท้อนภาพให้ผู้เยาว์สัมผัสได้อย่างชัดเจนมาโดยตลอด โดยไม่เหียวไคว้ไขว่คว้าหรือเกาะยึดอยู่กับอามิสรูปลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะหย่าร้างกันหรือไม่ลูกหลานย่อมไม่ไปไหนเสีย แม้บางครั้งบางคราวอาจหลงทิศทางไปบ้างแต่ก็คงกลับคืนสู่ปกติได้ไม่ว่าเร็วหรือช้า ยิ่งไปกว่านั้นบุคคลผู้เป็นผู้ใหญ่และพ่อแม่ น่าจะถือว่า ภูมิปัญญาของลูกหลานเป็นสิ่งสำคัญเหนือกว่าการได้ดิบได้ดีจากการมีอำนาจทางวัตถุ แล้วยังสรุปว่านี่คือความสำเร็จของชีวิตและครอบครัว ซึ่งเท่ากับนำตัวเองเข้าไปเสริมกระแสทำลายให้หนักยิ่งขึ้นไปอีก

อีกประเด็นหนึ่งเรามากกล่าวกันว่า พ่อแม่จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับลูก แต่ในช่วงที่ผมยังเล็กมากจนกระทั่งเติบโตขึ้นมา ถึงวัยเพียง 6 - 7 ขวบ พ่อกับแม่ยังเห็นห้องต้องกันในการนำเอาผมไปฝากไว้โรงเรียนประจำ ถัดจากนั้นมากก็นำไปฝากไว้กับคนอื่นให้เขาใช้งานเสมือนเป็นการแลกกับอาหารและที่พักอาศัยทั้ง ๆ ที่แม่ก็อยู่บ้านตลอดเวลา ดังนั้นหากมองประเด็นที่เปลี่ยนนี้อาจเห็นว่า พ่อแม่ห่างเหินกับลูก แต่ถ้ามองที่รากฐานความคิดคงเห็นอีกด้านหนึ่งว่า พ่อแม่มีจิตใจใกล้ชิดกับลูก จึงนำไปไว้กับคนอื่น เพราะต้องการให้เป็นคนดีมีสัจจะ ด้วยการเรียนรู้จากของจริง ผมเชื่อว่าจะไม่มีพ่อแม่คนไหนซึ่งปกติจะไม่รักลูก แต่ความรักที่แท้จริงทำให้ต้องต่อสู้กับตัวเอง โดยหักใจนำลูกไปไว้กับคนอื่น

ผิดกับพ่อแม่ส่วนใหญ่สมัยนี้ที่เอาตัวเองออกไป เกาะสิ่งโน้นสิ่งนั้น ดังนั้นคำกล่าวที่ว่า พ่อแม่ควรอยู่ใกล้ชิดกับลูก จึงไม่น่าจะหมายถึงแต่เพียงภาพในด้านรูปวัตถุที่มองเห็นได้จากภายนอกเท่านั้น

เมื่อชีวิตผมผ่านพ้นมาจนถึงบัดนี้ หากมองกลับเข้าไปสู่สิ่งซึ่งปรากฏอยู่ในรากฐานจิตใจตัวเอง ทำให้รู้สึกเสมือนมีกระแสเสียงจากจิตวิญญาณที่ดังก้องอยู่ในหัวใจเป็นช่วง ๆ ว่า ผมคิดถึงแม่ ผมคิดถึงพ่อ และนึกถึงแผ่นดินเกิดอันดีเป็นแม่ธรณีของชีวิต ผมคิดถึงลูกหลานซึ่งถือเป็นอนาคตของสังคมและคงไม่เพียงเน้นอยู่กับลูกหลานตัวเองเท่านั้น มันทำให้เชื่ออย่างซัดแจ้งว่า หากความรักและเคารพพ่อแม่เป็นสิ่งบริสุทธิ์โดยที่ไม่ยึดติดอยู่เพียงตัวบุคคลเท่านั้น แต่มีศรัทธาปรากฏอยู่กับสิ่งอันเป็นสัจธรรมที่อยู่ในรากฐานชีวิต ย่อมสานกระแสความรักลงสู่แผ่นดินเกิด และหลังจากสิ่งซึ่งเป็นความจริงนี้เอง ที่สร้างสายสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงความรักอันควรมีต่อชนรุ่นหลังอย่างปราศจากการกำหนดว่าจะต้องเป็นลูกหลานของตัวและเครือญาติเท่านั้น

ในโอกาสที่วัยและชีวิตได้ผ่านพ้นมาจนถึง 72 ปีบริบูรณ์ หากข้อเขียนนี้จะบังเกิดประโยชน์นำเพื่อมนุษยมุ่งสู่แนวทางที่สร้างสรรค์ความสุขอันแท้จริงได้ ลูกขอมอบคุณความดีทั้งหมดนี้ไว้แก่สังขารซึ่งปรากฏอยู่ในชีวิตพ่อและแม่อย่างซัดแจ้งจนทำให้เกิดศรัทธาแก่ลูก และใช้เป็นแบบอย่างนำปฏิบัติบนพื้นฐานศันคติอันดีทั้งมั่นคงอยู่ได้ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ ทำให้มีโอกาสเรียนรู้คุณค่าชีวิตและพื้นดินลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทั้งอีกด้านหนึ่งยังแผ่เมตตาให้กับชีวิตที่ยังคงวนเวียนอยู่ในกระแสแห่งกรรมอันหลากหลายต่อไป โดยที่หวังว่าวันหนึ่งข้างหน้า ชีวิตเหล่านั้นคงมีโอกาสมองเห็นและเข้าถึงได้ไม่ว่าเร็วหรือช้า.

หมายเหตุ บทความเรื่องนี้ หนังสือพิมพ์สยามรัฐ สืบหาที่วิจารณ์บ้างพิมพ์ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนต่อต้นเดือนธันวาคม 2538 ในโอกาสอายุครบ 6 รอบของผู้เขียน ในวันที่ 4 ธันวาคม 2537

บรรดาศิษย์และผู้เคารพผู้มีดีพิมพ์เยี่ยมเล่มในโอกาสจัดงานครบรอบ 72 ปีให้แก่ผู้เขียน ที่สถาบันวิจัยและพัฒนาที่มหาวิทยาลัยของแก่นเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2537

ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหงพิมพ์เผยแพร่ในที่ประชุมสัมมนาวิชาการในหัวข้อเรื่อง "การสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมด้านจิตพิสัยเกี่ยวกับการมีจิตสำนึกที่ดี" ระหว่างวันที่ 26 ถึง 29 มิถุนายน 2538 โดยเยี่ยมเป็นรูปเล่มร่วมกับอีกบทความหนึ่งจากผู้เขียนคนเดียวกัน